

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Педагогіка і психологія вищої школи»
обов'язкових компонент освітньої програми
другого (магістерського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема 1. *Предмет і завдання педагогіки вищої школи.
Історія розвитку педагогічної думки.*

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол №7 від 30.08.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол №7 від 25.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально
- економічних дисциплін
Протокол №7 від 29.08.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології
Протокол №8 від 15.08.2023р.

Розробники:

Професор кафедри соціології та психології, доктор педагогічних наук,
професор Тюріна В.О.

Рецензенти:

- 1.Професор кафедри ЮНЕСКО та соціального захисту Державного біотехнологічного університету (ДБТУ), доктор педагогічних наук, доцент Данченко І.О.
- 2.Завідувач кафедри психології і педагогіки факультету №3 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор педагогічних наук, професор Федоренко О.І.

План лекції:

1. Предмет та основні категорії педагогіки.
2. Структура педагогічної науки та її основні галузі.
3. Місце педагогіки у системі наук та зв'язок з іншими науками.
4. Історія розвитку педагогічної думки.

Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в **Internet** Основна

1. Бандурка О.М., Тюріна В.О., Федоренко О.І. Основи психології і педагогіки: Підручник. / О.М. Бандурка, В.О. Тюріна, О.І. Федоренко. – Харків: Вид-во ХНУВС, 2003. – 336 с.
2. Бандурка О.М., Тюріна В.О., Федоренко О.І. Основи педагогічної техніки: Навчальний посібник. – Харків: ТИТУЛ, 2006. – 176 с.
3. Волкова Н.П. Педагогіка: посібник. / Н.П. Волкова - К.: АКАДЕМІЯ, 2003. -576с.
4. Федоренко О.І., Тюріна В.О., Гіренко С.П. та інші. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник. – Харків: ФОП Бровін О.В., 2020. – 240 с.

Допоміжна

6. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2011. 468 с.
7. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / За ред. З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін. Київ : Знання, 2007. 495 с.

Текст лекції:

1. Предмет та основні категорії педагогіки

Предметом педагогіки як галузі наукового пізнання є особлива функція суспільства – **виховання**. Тому педагогіку можна назвати наукою про виховання.

Виховання – у самому загальному сенсі – полягає у підготовці людини до життя у суспільстві. У процесі виховання мають формуватися такі якості особистості, які є необхідними для вирішення нових завдань, які не стояли перед попередніми поколіннями. А для цього мають біти відпрацьовані уміння набувати необхідні знання, пристосовуватися до умов, що змінюються, життя та праці, займатися творчою діяльністю.

Таким чином, можна сказати, що *виховання – це процес і результат передачі старшими поколіннями суспільно-історичного досвіду новим поколінням з метою підготовки їх до життя і праці, що є необхідними для забезпечення подальшого розвитку суспільства.*

«Виховання» - вельми важливе поняття, що носить характер категорії.

У педагогіці можна зустріти поняття «виховання», що використовується у декількох значеннях:

- у *широкому соціальному* розумінні, коли йдеться про виховний вплив на людину всього суспільного строю та оточуючої дійсності;

- у *широкому педагогічному* розумінні, коли мається на увазі цілеспрямоване виховання, що здійснюється у системі навчально-виховних закладів (або в окремому закладі) й охоплює весь навчально-виховний процес;

- у *вузькому педагогічному* сенсі, коли під вихованням розуміють спеціальну виховну роботу, спрямовану на формування системи певних якостей, поглядів і переконань учнів;

- у *ще більш вузькому* значенні, коли мається на увазі вирішення певного виховного завдання, пов'язаного, наприклад, з формуванням моральних якостей (моральне виховання), естетичних уявлень та смаків (естетичне виховання) тощо.

Виховання людини у широкому педагогічному сенсі – це цілеспрямований процес, що здійснюється під керівництвом людей, які спеціально виділяються суспільством, - вчителів, педагогів, вихователів, і включає в себе всі види навчальних занять та поза навчальної, спеціально здійснюваної виховної роботи.

Іншими важливими поняттями педагогіки, що носять характер категорій, є освіта й навчання.

Освіта – це процес і результат опанування тими, хто навчається, системою наукових знань та пізнавальних умінь і навичок, формування на їх основі світогляду, моральних та інших якостей особистості, розвитку її творчих сил та здібностей.

Навчання – це цілеспрямований процес взаємодії вчителів (педагогів) і тих, хто навчається, в ході якого здійснюється освіта, виховання та розвиток людини. Освіта людини – це результат не тільки навчання, а й самоосвіти та впливу засобів масової інформації.

Самоосвіта – це цілеспрямована праця людини, пов'язана з пошуком і засвоєнням знань у певній галузі, що цікавить людину.

Розвиток людини – це процес становлення та формування її особистості під впливом зовнішніх та внутрішніх, керованих та некерованих факторів, серед яких цілеспрямоване виховання та навчання відіграють провідну роль.

У становленні особистості людини важливу роль відіграє *самовиховання*, під яким розуміють як усвідомлену та цілеспрямовану роботу людини над формуванням у себе бажаних рис, якостей і форм поведінки.

Педагогіка оперує цілим рядом інших понять, наприклад, знання, уміння, навички, прийом, метод, засіб і т.і.

2. Структура педагогічної науки та її основні галузі

На сьогодні педагогіка є галуззю наукових знань, яка накопичила великий теоретичний і емпіричний матеріал. Це вимагало певної диференціації та виділення окремих її галузей.

Історія педагогіки – це галузь педагогічних знань, яка досліджує питання розвитку виховання як суспільного явища й історію педагогічних вчень.

Принцип історизму – важливий принцип розвитку будь-якої науки, оскільки вивчення пройдешнього, зіставлення його з теперішнім не тільки допомагає краще прослідити основні етапи розвитку сучасних явищ або використати цінний досвід і досягнення пройдешнього, а й застерігає від повторювання помилок і робить більш обґрунтованими прогностичні пропозиції, спрямовані у майбутнє.

Переддошкільна та дошкільна педагогіка досліджує закономірності виховної та освітньої роботи з дітьми перед дошкільного та дошкільного віку та розробляє програму здійснення цієї роботи перш за все в умовах дитячих дошкільних закладів.

Педагогіка школи досліджує закономірності навчання і виховання учнів у масовій середній школі.

У галузі педагогіки дорослих виокремлюють *педагогіку вищої школи* як галузь педагогіки, що розробляє питання теорії і методики виховання молоді в умовах закладу вищої освіти.

Проблемами навчання й виховання молоді у військових навчальних закладах займається *військова педагогіка*.

Порівняльна педагогіка здійснює педагогічні дослідження, просвічені порівнянню процесів розвитку педагогіки у різних країнах.

До галузей педагогічної науки відносяться і так звані *часткові або предметні методики* – науки про закономірності викладання та вивчення конкретних навчальних дисциплін.

Особливу групу педагогічних наук складають науки, що досліджують особливості навчання, виховання та підготовки до трудової діяльності дітей з серйозними вадами зору, слуху, мови, а також з психічними розладами, що заважають дітям навчатися у масовій школі.

Ці специфічні галузі педагогіки об'єднані в групу, що носить загальну назву *спеціальної педагогіки або дефектології*.

Дефектологічні науки у свою чергу підрозділяються на окремі самостійні галузі: питаннями навчання і виховання глухонімих і глухих дітей займається сурдопедагогіка, сліпих – тифлопедагогіка, розумово відсталих – олігофренопедагогіка.

3. Місце педагогіки у системі наук та зв'язок з іншими науками

Педагогіка вивчає виховання як загальносуспільне явище, а тому пов'язана зі всіма науками про суспільство.

Філософія як наука про найбільш загальні закони розвитку природи, людського суспільства та мислення складає той науковий фундамент, на якому розвивається педагогіка. Разом з тим у педагогіки і філософії є ряд загальних проблем, що розробляються як філософами, так й представниками педагогічної науки.

Соціологія, яка досліджує вплив соціального середовища на людину і відносини між людьми, вивчає особливості розвитку економіки, культури, їх

вплив на формування особистості людини і допомагає педагогіці в вирішенні багатьох питань взаємодії школи, сім'ї і суспільства щодо виховання дітей.

Етика як галузь філософії, що займається розробкою моральності, безпосередньо пов'язана з питаннями морального виховання.

Естетика, що вивчає загальні закономірності розвитку естетичних ставлень людини до дійсності та мистецтва та формування естетичних ідеалів, слугує науковою основою естетичного виховання.

Зв'язок педагогіки з філософією та іншими суспільними науками, загальність наукових проблем, що розглядаються, підкреслюють соціальний характер педагогіки і вказують на необхідність вирішування всіх питань виховання в комплексі з рядом соціальних проблем.

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства, коли освіта стала невід'ємною частиною й умовою здійснення науково-технічного прогресу, зросли зв'язки педагогіки з *економікою*.

Спираючись на дані суспільних наук, педагогіка вивчає об'єктивні потреби суспільства у вихованні та умови для їх реалізації.

Об'єктом навчання та виховної роботи педагогів є людина, яка росте і розвивається, і тому педагогіка має тісний зв'язок з науками, які вивчають людину. Якщо проблемою людини як члена суспільства займаються суспільні науки, то людина як продукт біологічної еволюції є об'єктом вивчення біологічних наук. Людина як організм – галузь вивчення фізіології. Людина як особистість, як мисляча істота з її психічним внутрішнім світом, психікою є об'єктом вивчення психології.

На відміну від інших дисциплін, які вивчають окремі сторони розвитку людини, педагогіка займається людиною в цілому і шукає найбільш дієві шляхи формування цілісної особистості людини.

Найбільш тісний і безпосередній зв'язок педагогіка має з фізіологією та психологією.

Фізіологія розглядається як природна наукова база і педагогіки, і психології. Знання фізіологічних основ психологічних явищ допомагає педагогу ясніше уявити собі деякі механізми навчання і виховання та більш успішно вирішувати численні питання підвищення ефективності навчально-виховного процесу.

Загальна психологія як наука про факти, закономірності і механізми психіки, яка визначає сприймання людиною дійсності та регулює її поведінку, досліджує різноманітні психічні процеси, стани та якості (мислення, пам'ять, уява, почуття, воля тощо), які формуються в процесі розвитку людини, її виховання і зіткнення з оточуючим середовищем. Вона озброює педагогіку знанням багатьох вже пізнаних наукою умов і механізмів протікання внутрішніх процесів формування особистості людини.

Також все міцнішими стають зв'язки педагогіки з науками, що розвиваються, зокрема, з *кібернетикою* – наукою про оптимальне управління складними динамічними системами. В основі цього управління лежить вивчення логіки певних процесів у природі та суспільстві і виокремлення того спільного, що визначає умови їхнього функціонування. Цим загальним є

наявність клерувального центру, об'єкта управління, здійснення управління через канали прямого та зворотного зв'язку.

Все це показує, що педагогіка, маючи свій предмет і галузь дослідження, дуже тісно пов'язана з рядом інших наук, які вивчають людину, закономірності її фізичного і психічного розвитку, поведінки і діяльності в суспільстві.

4. Історія розвитку педагогічної думки

Перші педагогічні ідеї ми знаходимо у давньогрецьких філософів – Сократа, Платона, Аристотеля, Демокрита, які у своїх працях розробили, описали та обґрунтували систему виховання дітей рабовласників.

В епоху феодалізму педагогічні ідеї розвивалися в лоні богословської науки - теології.

Коли в надрах феодалізму склалися нові буржуазні відносини і виявилася потреба в грамотних, всебічно розвинених людей, виникли вчення прогресивних педагогів-гуманістів Вітторіно де Фельтре (1378 - 1446) - в Італії, Франсуа Рабле (1483 - 1553) у Франції, раннього соціаліста-утопіста Томаса Мора (1478 - 1535) в Англії. Ця епоха, була «епохою титанів», повстання проти диктатури папства. Її називають в історії суспільства епохою Відродження.

Педагогічне вчення **Я.А. Коменського**. Під впливом епохи Відродження, демократичних рухів і матеріалістичних вчень, що виникли в той час, склався світогляд великого чеського педагога-гуманіста і демократа **Яна Амоса Коменського** (1592 - 1670). Я.А. Коменський висунув ідею єдиної школи, розробив систему народного і загального навчання. Він глибоко вірив у силу виховання, вважав, що немає таких дітей, яких не можна було б виховати. Вважаючи людину частиною природи, Я.А. Коменський вчив, що виховання і навчання в усьому повинні виходити з природи і відповідати віковим періодам життя дитини. Ним була розроблена вікова періодизація, де кожен вік (дитинство, отрочество, юність, змужнілість) порівнювався з порою року в природі.

Великі заслуги Я.А. Коменського в розробці питань навчання. Він став основоположником класно-урочної системи. У своїй головній праці "Велика дидактика" він вимагав наочного, легкого, успішного, ґрунтового, свідомого і послідовного навчання. Коменський високо оцінював роль вчителя, даючи цінні поради щодо трудового, морального і фізичного виховання дітей.

Висловлюючи інтереси та ідеологію передової буржуазії, Коменський був пристрасним борцем проти феодальної школи, яку називав "катівнею для розумів". Він був демократом і гуманістом, уважно вивчав праці філософів-матеріалістів, однак через релігійний світогляд у його педагогічному вченні існували і протиріччя.

Педагогічні вчення в період розвитку буржуазних відносин

В період підготовки і здійснення буржуазних революцій Західній Європі велику роль в боротьбі з феодальною школою зіграли такі педагоги як **Джон Локк** (1632 - 1704) в Англії, французькі філософи-матеріалісти XVIII століття **Клод Гельвецій**, **Дені Дідро** та просвітитель **Жан-Жак Руссо** (1712 - 1778). У своєму педагогічному вченні, викладеному в творі "Еміль" або Про виховання", Ж.-Ж. Руссо показав шляхи виховання вільного від феодальних забобонів людини. Він створив теорію природного вільного виховання, яке не повинно заважати природі дитини, його природному розвитку. Незважаючи на відомі суперечності своєї системи, Руссо увійшов в історію педагогіки як педагог-демократ, борець проти феодалізму, проти гноблення і насильства над дитиною.

У період, коли відбувалася буржуазна революція у Франції, в Швейцарії жив і працював видатний педагог-демократ і гуманіст **І.Г. Песталоцци** (1746 - 1827). Більше 50 років присвятив він справі народної освіти. Ним були відкриті притулки для бідних дітей, де створювалася обстановка сім'ї і навчання дітей поєднувалося з працею. І.Г. Песталоцци створив свій інститут, в якому середня школа була поєднана зі учительським інститутом, і пропрацював в ньому 25 років. У своїх працях він висунув ідею навчання, що розвиває і виховує, велику увагу приділяючи моральному вдосконалюванню людини. Діяльність Песталоцци дуже вплинула на розвиток народних шкіл. Для початкового навчання він розробив теорію елементарної освіти, головним завданням якої було навчити дітей вимірювати, рахувати і володіти мовою. Песталоцци розробив також для початкової школи ряд часткових методик.

Гарячим поборником ідей Песталоцци був німецький педагог-демократ **Адольф Дистервег** (1790 - 1866), який працював в німецькій школі в середині XIX століття. Він боровся за передову німецьку школу, за кращу підготовку учительства, проти рутини і відсталості, що панували в офіційних школах Німеччини того часу. А. Дистервег вважав за необхідне враховувати вікові особливості і природні задатки дітей, розвивати у них вільне, самостійне пізнання світу.

У першій половині XIX століття в Західній Європі загострюються протиріччя капіталістичного ладу, й у зв'язку з цим розвиваються ідеї утопічного соціалізму, представниками якого були **Шарль Фур'є**, **Клод Анрі Сен-Сімон**, **Роберт Оуен**. Соціалісти-утопісти різко критикують капіталістичний лад і висувують ідею нового, соціалістичного суспільства, до якого вони думали прийти мирним шляхом, перетворюючи суспільство через удосконалення виховання людини.

Особливо цікавою і значимою для робітників була діяльність **Роберта Оуена**, який, керуючи великим підприємством в Англії, прагнув поліпшити умови життя і праці робітників, і створив для їхніх дітей дошкільні установи, початкову і вечірню школи для дітей і підлітків, зайнятих на виробництві. Він прагнув з'єднання навчання з продуктивною працею.

Педагогічні ідеї Оуена були високо оцінені філософами XIX століття, які бачили в його досвіді "зародок виховання епохи майбутнього". Однак в умовах капіталістичного ладу досвід Р. Оуена був приречений на невдачу.